

Een socialistische dominee

Oud-Kleio-redacteur Dik Verkuil schreef een kloeke biografie over de PvdA-politicus Joop den Uyl (1919-1987). Over deze markante staatsman, premier tussen 1973 en 1977, verscheen in 2008 al eens een levensschets van de hand van journaliste Anet Bleich. Naar de smaak van Verkuil had deze auteur evenwel een 'te aabare versie' van Den Uyl gegeven, en liet zij hem als machtspoliticus niet goed uit de verf komen. Verkuil, wiens eerste poging tot een biografie was gestuit op tegenwerking van Den Uyls nazaten, besloot het destijds verzamelde materiaal alsnog te gaan gebruiken. Diverse politici van weleer wist hij voor een interview te strikken. Hij nam onbetaald verlof van zijn functie als eindredacteur nieuws bij de NOS. Na maanden van verwoed

schrijven wist hij exact op 9 augustus 2019, Den Uyls honderdste geboortedag, een voltooide biografie te presenteren.

Bij die presentatie noemde Verkuil het optreden van Den Uyl, gemeten naar het resultaat van vier jaar premierschap, 'een fiasco', maar als dominant intellectueel was Den Uyl van grote betekenis. In de jaren vijftig was de jonge politicus directeur van de Wiardi Beckman Stichting, de denktank van de PvdA. Zijn rapporten en speeches toonden geestkracht en diepgang. Wel stonden al zijn artikelen in dienst van de politiek. Den Uyl zag zich als kampioen van de achtergestelde Nederlanders, de zwakken in de samenleving. Maar bekommernis om het lot van de allerarmsten had hij van huis uit bepaald niet meegekregen. Hij was opgevoed in een rechtlijnige gereformeerde traditie. De jonge Den Uyl toonde vooral 'een onbedwingbare begeerte zichzelf te doen gelden', aldus een jeugdvriend. Later rekende hij af met het geloof. Maar in de werkdrijf, de welsprekendheid van een gedreven dominee – inclusief de gebarentaal en het opgeheven vingertje – zouden zijn medewerkers en toehoorders altijd de sporen van zijn reformatorische jeugd herkennen.

Onder invloed van uitgever Geert van Oorschot en publicist Jacques de Kadt bekeerde Den Uyl zich tot het socialisme. In zijn artikelen stelde hij de grote inkomensverschillen in ons land aan de kaak. Uitbreiding van de publieke sector achtte hij bittere noodzaak. De publieke voorzieningen waren achterop geraakt bij de particuliere consumptie, zo praatte hij de Amerikaanse econoom John Kenneth Galbraith na.

Den Uyl gaf veel om de mensheid, maar weinig om mensen om hem heen. Hij was slordig in het onderhouden van persoonlijke contacten, vergat afspraken en kon slecht delegeren. Hij was altijd gefixeerd op zijn werk, en zeer

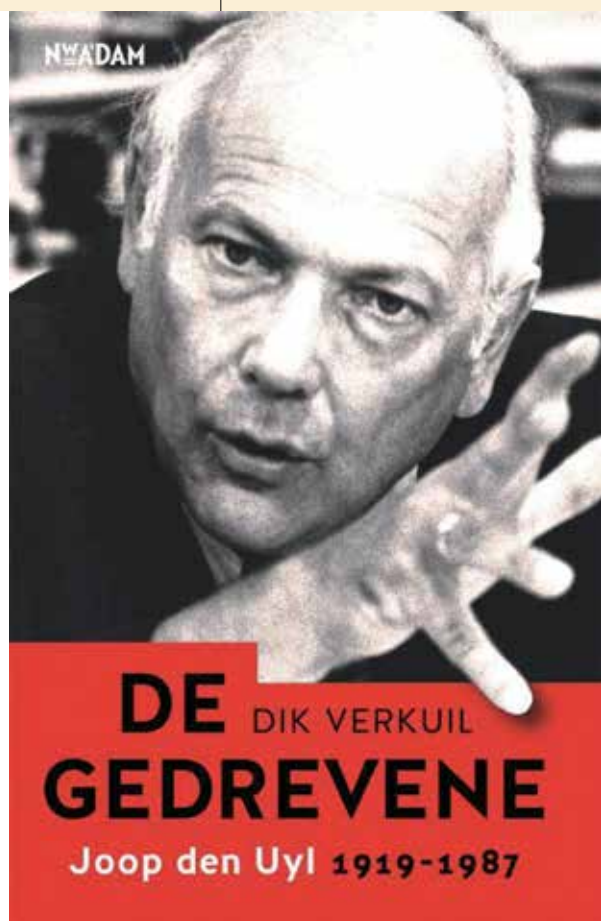
overtuigd van het eigen gelijk.

Hij miste het vermogen zich in de standpunten van zijn politieke tegenstanders te verplaatsen, laat staan compromissen te zoeken. Dat zou hem opbreken.

Als minister van Economische Zaken in het kabinet-Cals (1965-1966) nam hij verantwoordelijkheid voor het sluiten van de Limburgse steenkolenmijnen, waarbij voor de 45.000 mijnwerkers vervangende werkgelegenheid moest worden geschapen. Voor de Kamerverkiezingen van 1967 werd hij voor het eerst lijsttrekker van de PvdA, een post die hij in totaal maar liefst zevenmaal zou bemannen. Rond 1970 maakte de radicale Nieuw Links-vleugel veel kabaal, maar Den Uyl slaagde er op knappe wijze in de partij-eenheid te bewaren (afgezien van de afsplitsing DS'70). Kostelijk zijn Verkuils beschrijvingen van de oeverloze discussies over de koers van de partij.

Het uur van triomf kwam voor Den Uyl in 1973. Na een uiterst moeizaam formatieproces kwam het meest linkse kabinet uit de vaderlandse geschiedenis op het paleisbordes te staan. Rood met een wit randje, zo werd gezegd. De PvdA, D'66 en de PPR samen met de ietwat tegenstribbelende KVP en AR. De PvdA leverde sterke mannen als Duisenberg (Financiën) en Van der Stoep (Buitenlandse Zaken), de KVP was met Van Agt en de jonge Lubbers goed vertegenwoordigd. 'Spreiding van kennis, macht en inkomen' was het devies. Den Uyls ambitie was niets minder dan de maatschappij omturnen. De oogst van de revolutiejaren zestig zou worden binnengehaald in een reeks fundamentele hervormingswetten. De handen van de gedrevene jeukten.

Het liep anders. De economie raakte in de versukkeling, onder meer als gevolg van de oliecrisis van 1973-1974. Allerlei fraaie beloftes konden niet worden ingelost. Den Uyl toonde weliswaar

De gedrevene. Joop den Uyl 1919-1987. *Dik Verkuil* (Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2019), 464 blz., € 34,99

Joop den Uyl en Dries van Agt tijdens de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer, 13 oktober 1976. Foto: Bert Verhoeff/Anefo, Nationaal Archief.

behendigheid in het oplossen van een aantal netelige kwesties die op het pad van zijn kabinet kwamen: het wel of niet afsluiten van de Oosterschelde, de aankoop van gevechtsvliegtuigen, de onafhankelijkheid van Suriname in 1975, de Lockheed-affaire rond prins Bernhard, de Molukse treinkapingen. Maar toen het op maatschappij-hervormend oogsten aankwam, met name door een viertal hervormingsacties (vermogensaanwasdeling, wet op de ondernemingsraden, wet op de investeringsrekening en de grondpolitiek), ontstond een lang en slepend gevecht, vooral met de inmiddels steeds assertiever optredende christendemocraten. Met name Lubbers en Van Agt gingen in de contramine. De sfeer in het kabinet verziekte. Den Uyl kwam klem te zitten tussen enerzijds de toenemende weerzin van rechts (ondernemers, *De Telegraaf*, Wiegels VVD, Van Agt en zijn ethisch reveil) tegen zijn persoon en beleid, en anderzijds het ongeduld ter linkerkant. Polariserende kenmerkte de samenleving: de 'zwijgende meerderheid' voelde zich door het linkse gedram in het nauw gebracht en vocht terug. Den Uyl was en bleef de gedreven moralist

die de jacht op geld verafschuwde en droomde van gemeenschapsvoorzieningen en culturele ontplooiing.

In 1977 viel het kabinet-Den Uyl over de grondpolitiek. De PvdA won tien zetels bij de daaropvolgende Kamerverkiezingen, maar wist die winst niet te verzilveren, mede door star vast te houden aan de eerder geformuleerde meerderheidsstrategie: in het tweede kabinet-Den Uyl zouden de progressieve partijen moeten domineren. Het kwam er nooit. De christendemocraten zetten hun stekels op, en uiteindelijk ging Van Agt met Wiegels in zee. Het kabinet-Van Agt zou de volle vier jaren regeren. Gefrustreerd nam Den Uyl plaats in de kamerbankjes. Nog eenmaal stond hij op uit die bankjes, toen hij aantrad als 'superminister' in het kabinet-Van Agt II. Dat kwam evenwel al na acht maanden ten val. Pijnlijk was het om te zien hoe Den Uyl almaar talmde met het aanwijzen van een opvolger. Pas in 1986 gunde hij die eer aan Wim Kok. Hij bleef zijn eigen gelijk koesteren en verzuimde te investeren in persoonlijke relaties. In wezen was Den Uyl een eenzaam man, zelfs in de boezem van zijn gezin dat hij zo vaak op zich liet

wachten. Eind 1987 bleek een hersentumor ongeneeslijk. Hij stierf op de dag voor Kerstmis.

Dik Verkuil heeft een uiterst leesbare biografie geschreven van een van de belangrijkste Nederlandse politici van de twintigste eeuw. Goed geproportioneerd, zeer gewetensvol en systematisch, hier en daar taai als hij Den Uyls schrijfsels ontleedt, en waar nodig met verwijzingen naar de actualiteit. Heel helder maakt hij zichtbaar hoe Den Uyls ambitieuze plannen voor een fundamenteel rechtvaardiger samenleving strandden of uitmondten in ondoorzichtige compromissen.

'Den Uyl gaf veel om de mensheid, maar weinig om mensen om hem heen'

Het boek vormt geschikt leesvoer voor docenten die met hun leerlingen de historische context Nederland na 1948 gaan behandelen. Zij zouden de vraag kunnen opwerpen of er in de hedendaagse politiek nog ruimte is voor de messianistische bevoegenheid die Den Uyl heel zijn politieke leven tentoonspreidde.

Jan van Oudheusden